

ВИХОВАННЯ, ОСВІТА ТА НАУКА ЯК ЗАСОБИ РЕПЛІКАЦІЇ ПРЕДСТАВНИКА СПІЛЬНОТИ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ПОСТУПУ СПІЛЬНОТИ

Відмітною рисою сучасного глобального дискурсу стала турбота про сталий розвиток суспільства. Передбачуваність і прогнозованість активності елементів суспільства, а також надійність та дієвість механізмів, які дозволяють підтримувати ефективний контроль над елементами суспільства, практично гарантують стабільний поступ спільноти. У своєму симбіозі виховання, освіта та навка є тими сферами суспільного буття, які, з одного боку, відповідальні за реплікацію соціальних елементів та надання їм бажаних або заданих, так би мовити, «технічних» характеристик, а з іншого, за моделювання, модернізацію та просування в маси на рівні елемента спільноти світогляду загалом та/або його певного типу. При цьому світогляд за посередництва його елементів, зокрема норм, еталонів, стандартів етики і моралі; юридичних норм тощо забезпечується дієвість механізмів управління і контролю за активністю елементів суспільства. Водночас певні стиль і методи підтримання поступу спільноти, а отже і особливості виховного та освітнього процесів, а також стиль мислення і світоставлення, когерентні відповідній ієрархії цінностей.

Ключові слова: соціальна інженерія, наука, освіта, виховання, цінності, екзистенція.

Якщо зосередити увагу на підвалинах проблеми сталого розвитку спільноти, то виявиться, що людський фактор та/або сама людина в своїй множині є ключовою умовою та обставиною поступу спільноти. У дихотомії людина-світ або людина-спільнота як репрезентант соціокультурного середовища чи не найдоступнішим для дослідницької цікавості предметом видається, безумовно, людина. вже хоча б тому, що вона водночас виступає начебто і суб'єктом, і об'єктом дослідження. Тут сумнів насамперед стосується об'єкта дослідження, адже в дійсності людина залишається чи не найбільшою загадкою для самої себе, тому об'єктом дослідження насправді виявляється інтегрована сукупність стійких уявлень про людину, набутих внаслідок дослідження окремих її проявів на анатомічному, фізіологічному, психоемоційному, антропологічному (теорії природи і походження людини) та інших рівнях. Водночас на фоні згаданих ракурсів дослідження інтегрованого «образу» людини, якщо й не особливе, то чільне місце відводиться дослідженню явища і процесу становлення людини, та всього, що з ним так чи інакше пов'язано. При цьому становлення людини, насамперед її, умовно кажучи, друге на фоні фізичного народження або соціалізація принципово не можливе без виховання. Результатом повноцінної соціалізації є формування на базі індивіда особи. Щоправда сучасну особу принципово не можливо уявити без освіти, тоді як підтримання середовища становлення людини та простору її існування – без науки у загальноприйнятій інтерпретації згаданого явища.

У розрізі тяжіння до сталого розвитку спільноти симбіоз виховання, освіти та науки цікавий ще й тим, що саме за його посередництва має місце реплікація соціальних елементів із заданими, цілком ймовірно, бажаними у контексті реалізації, умовно кажучи, певного «суперпроєкту» параметрами та характеристиками, що стосуються особи (її активності, орієнтирів тощо) і частково індивіда (стан здоров'я та фізичного розвитку тощо). Водночас згаданий симбіоз, умовно кажучи, відповідальний за дієвість механізму підтримання активності елементів спільноти у масі своїй у межах заданих координат за посередництва норм і правил моралі та етики, еталонів та стандартів, а також юридичних норм, або що, які в процесі соціалізації стають інтегрованою частиною людського «Я». Таким чином індивід стає носієм не лише інтенцій, що оформлюються через призми особи, особистості та індивідуальності у спектр мотивуючих начал, але й стримуючих та контролюючих начал, які встановлюють на рівні особи межі дозволеного та допустимого.

Щодо системи виховання і освіти, то досить чітко вирізняються по два ключові підходи до «продуктування» особистісного зрізу членів спільноти. У розрізі виховання: природний¹ або екзистенційний – наслідування та штучний² або примусовий – соціальна дресура. У розрізі освіти: знову ж таки природний або екзистенційний – сензитивний та штучний або примусовий – схоластичний. Природне виховання передбачає, по-перше, стимулювання відтворення вихованцем повною мірою реакцій на виклики (подразники) оточуючого середовища (світу), «прописаних» від природи (генетично), себто запуск та

¹ У контексті даної роботи під природним пропонується розуміти стан чого б то було або сукупність його характеристик і властивостей, наперед заданих щодо перетворювальної спроможності людини.

² Під штучним пропонується розуміти стан чого б то було, який став результатом привнесення певних (додаткових) якостей і характеристик внаслідок перетворювальної діяльності людини, або що б то було, що є продуктом перетворювальної діяльності людини.

калібрування так званих інстинктів – глибинних знань, необхідних для підтримання у функціональному стані їх відтворювача (йдеться про організм, а в випадку людини – індивіда); по-друге, надбання та калібрування під індивідуальні особливості вихованцями стилів і способів реакції на виклики (подразники) оточуючого світу у множині його проявів шляхом перебирання, копіювання або наслідування відповідних зразків реакції (моделей поведінки, дій та вчинків), притаманних оточуючим та/або авторитетним представникам спільноти (йдеться про особу). Менторське втручання в ході подібного виховання носить направляючий і стимулюючий характер, іноді стримуючий, однак не передбачає жодного насилля чи примусу, лише різного роду заохочення залежно від рівня розвитку особистісного начала або усвідомлення/самоусвідомлення. Своєю чергою цілеспрямоване, орієнтоване на певні установки, цілі та стандарти (у межах тих чи інших проєктів) жорстке за визначенням виховання передбачає методичне примусове насаджування вихованцям бажаних стилів і способів реакції на оточуючий світ у множині його проявів. Таким чином система, репрезентована на рівні лінійного розуміння суті справ спільнотою за посередництва низки соціальних інститутів, у т.ч. сім'ї, дитячого садочку, школи, абощо фактично дресує своїх представників. Тому не дивно, що, не усвідомлюючи належної причинності тому, світ як середовище існування часто порівнюють не лише з театром, а й з цирком. До речі, аби грати чи, як кажуть, вдавати на публіку, член соціуму має набути до того тяжіння, тобто піддатися непомітній для нього дресурі.

Сензитивна освіта передбачає системний поступовий розвиток тих чи інших здібностей³, на основі доступу до певних знань і оперування ними, виховання у відповідності до оптимально сприятливого періоду в потоці його становлення. «Відкриття» вихованцем для себе світу у множині доступних його сприйняттю проявів. Відповідно має місце природне, себто послідовне або несуперечливе формування особистості та індивідуальності у процесі розкриття так званого духовного, а по-суті, сутнісного⁴ потенціалу. Водночас схоластична освіта орієнтована на культивування у вихованця низки окреслених схильностей та здібностей, а також насадження тих чи інших світоглядних установок, бажаних, умовно кажучи, для спільноти як репрезентанта певної світоглядної парадигми на рівні звуженого тенденційного відображення дійсності як вона може бути. Як наслідок, має місце продукування певного типу та націленості елемента спільноти, представленого персональним началом, зокрема патріота, істинно віруючого, істинного борця, революціонера, абощо.

Таким чином вимальовується множина можливих варіантів перманентної соціальної реплікації в координатах виховання і освіти, де умовними полюсами можна виділити середовище тотально примусових виховання та освіти, а з іншого боку, середовище природного послідовного становлення локалізованого унікального буття – відкритої екзистенції у контексті Гайдеггерової феноменології. Кожен варіант реплікації когерентний певному типу, умовно кажучи, екзистенціальної атмосфери⁵, притаманній конкретній спільноті. Якщо й не визначальним, то показовим елементом екзистенціальної атмосфери є екзистенціальні орієнтири або цінності, точніше ієрархії цінностей.

Найчіткіше у контексті сучасної домінантної світоглядної парадигми виділяються три типи ціннісних ієрархій, відповідно орієнтованих на вітальний, соціальний та екзистенціальний стилі і способи ставлення людини до свого існування та позиціонування себе у світі. Вітальний передбачає концентрацію на виживанні і задоволенні так званих первинних потреб. Звідси верхні шаблі ієрархії цінностей посідають життя, безпека та добробут, репрезентовані в ідеології лібералізму трьома природними правами на життя, здоров'я і приватну власність відповідно. Ідея соціального атомізму у поєднанні з вульгарним трактуванням принципу «людина – коваль свого щастя» і буквальним «своя сорочка ближче до тіла» яскраво презентують дух вітального стилю і способу⁶. Соціальний стиль і спосіб на вершину ієрархії цінностей поміщає сумління, солідарність, лояльність (патріотизм). Ці цінності репрезентуються у тій чи іншій мірі так званими лівими ідеологіями – комуністичною, соціал-демократичною тощо. Ідея братерства та принцип «від кожного за здібностями кожному по потребах» відображають дух соціального стилю і способу. Своєю чергою

³ За розвитком здібностей, – прийнятного в контексті домінантної світоглядної парадигми способу визначення розвитку істоти шляхом її доступу до знань як власних спроможностей і потенціалу, – приховується як суть самого знання, так і дійсний потенціал живого, зокрема людини. Знанням з оперативної точки зору є все те, що дозволяє оператору так чи інакше діяти, тим самим підтримуючи своє існування на різних рівнях організації, починаючи з вітального (антомо-фізіологічного), індивідуального, персонального, особистісного і тяжіючи до сутнісного (в контексті авраамізму – духовного). Тобто знання уже завжди є, а істоти різняться мірою доступу до нього і мірою послуговування або оперування ним. Плутанина тут вноситься насамперед завдяки так званому абстрактному знанню, представленому математичними та просторовими оперуваннями цифрами і відношеннями у вигляді виявлених експериментальним чи іншим чином констант, а також уявленнями про що б то було, доведеними механізмом сліпої віри до статусу знання.

⁴ Сутнісний, тобто такий, що апелює до сутності людини, себто її природи – незбагненого явища, однак беззаперечного у світлі неспростовної потреби людини у встановленні причини чого б то було. На відміну від духовного, яке носить строго іудо-християнське контекстуальне забарвлення та сполучене асоціативно з моральним та/або моральнісним, сутнісне нейтральне до будь-яких вчень, себто контекстів і відсилає строго до природи людини, а не її, природи розуміння чи інтерпретації в контексті того чи іншого вчення, на разі іудохристиянського гатунку.

⁵ Під екзистенціальною атмосферою спільноти пропонується розуміти симбіоз настроїв, типів взаємодії, екзистенціальних орієнтирів тощо, притаманних конкретній спільноті

⁶ Найочевиднішою ознакою домінантної вітального стилю і способу є кричущий розрив поміж закритим колом супербагатих та масами злиднів: «Great civilizations collapsed when the gap between the haves and havenots was too great. America is on the same course, proving once again that history repeats itself, because we do not learn from history. We only memorize historical dates and names, not the lesson» (Kiyosaki, 2007, p. 40).

екзистенціальний стиль і спосіб спирається насамперед на такі цінності як честь⁷, гідність⁸, щирість⁹. Феномен слави як механізм увіковічнення у поколіннях гідних пам'яті є основоположним щодо згаданого стилю і способу. Найповніше згаданий стиль, до речі, відтворений у давньогрецькій думці у період домінанти полісного типу існування спільнот. На його фоні сучасний суспільний стиль набирає конотацій рабського, оскільки на фоні слави як квінтесенції честі, гідності, щирості та інших високих чеснот сповідування цінностей життя, безпеки та добробуту є ознакою рабської натури (природи). А відтак нічого дивного у тому, що авраамічні світоглядні течії буквально просякнуті утвердженням рабства: онтологічного в контексті іудейського бога, раба речей (споживач) у контексті мордехаїзму (марксизму), раба пристрастей у контексті Фройдового психоаналізу, раба невизначеності у контексті Анштайнової теорії відносності тощо.

Щодо стану сучасної науки та водночас змістовного наповнення відповідного поняття, то має місце, якщо й не односторонній підхід, то відсутність сталої однозначності. Зокрема, якщо апелювати до авторитетних ідей у тих чи інших світоглядних колах, наприклад, суфія Аджмалі Хусейна, то «Наука зникла вже давно. Нині ми маємо справу з псевдонаукою», або Еймі Уолліс, то, «людська наука – а вона більше ні на що інше не претендує – є лише аналіз феноменів, тобто відчуттів, що все більше і більше просувається вперед» (Wallace, 1978, р 138), себто «людська наука вивчає поверхню чуттєвого світу, ту поверхню, де думка, так би мовити, відображається сама в собі» (Wallace, 1978, р 138), Альберта Анштайна, то «Теорія – це коли все відомо, але ніщо не працює. Практика – це коли все працює, але ніхто не знає чому. Ми ж поєднуємо теорію і практику: нічого не працює... і ніхто не знає чому!». На разі ж у контексті даної роботи пропонується таке визначення науки – упорядкована сукупність фактів, виявлених експериментальним шляхом або набутих іншим способом і верифікованих на практиці, у тій чи іншій сфері людської активності, уявлення про природу та причинність яких (фактів) представлено у вигляді конкурентних поміж собою гіпотез та/або теорій.

Тобто з позицій критичного мислення¹⁰ науку пропонується розглядати як своєрідний конгломерат релігії¹¹ та техніки¹² і технологій¹³ – двох із п'яти факторів поступу людства. У розрізі ж буденного сприйняття науку можна представити як комбінацію практики і теорії. Практика пов'язана з безпосередньою реалізацією задуму, якщо мова йде про мислячу¹⁴ істоту, або з невідомою необхідністю діяти, притаманною будь-якому прояву живого. Теорія своєю чергою пов'язана з потребою відмежування від невідомого під тиском страху перед ним. Тобто теорія відповідальна за формування і оперування «картиною» світу як інтегрованою сукупністю уявлень про що б то було. У цьому контексті відкривається потенціал теорії, а отже й сучасної науки загалом щодо формування і підтримання світоглядної парадигми, притаманної тій чи іншій спільноті. Саме теорія визначає як її носії ставитимуться до проявів дійсності, зокрема визнаватимуть їх чи нехтуватимуть ними. З іншого боку, техніка і технології, а отже знову ж таки сучасна наука визначають межі, у яких себе віднаходить та/або утримує людина, а, можливо, й утримують людину. Щодо останнього, то загадка криється у відповіді, чим є система¹⁵. І кожен, очевидно, схильний приставати до тієї чи іншої версії, яка йому видається ближчою, знову ж таки у відповідності до особливостей його екзистенціальної організації, яка значною мірою завдячує тим же таки вихованню та освіті.

References

1. Arendt Hanna. (1999). *Stanovyshche liudyny*. / H. Arendt ; per. M. Zubrytska. – L. : Litopys. – 254 s.

⁷ Честь – властивість людини слідувати власному покликанню без того, аби знати його, лише спираючись на внутрішні відчуття та переконання. Окрім того, саме відчуття честі стоїть за здатністю уникати спокуси присвоювати собі вигадані покликання або ж спотворювати до непізнаного власне покликання. Сталося так, що честь як чеснота набула адресності, тобто здебільшого приписується людям, що мають справу зі зброєю та насиллям або представляють «мундир» чи «цех» (Калуга, 2010, р. 53).

⁸ Гідність – здатність людини тяжіти до власної цілісності, обстоювати її в умовах перманентного процесу змасовлення, знеособлення та зациклення на задоволенні гіпертрофованих або рафінованих умовно вітальних потреб і бажань. Оскільки буденна людина практично позбавлена можливості усвідомлювати власну цілісність, гідність природно ідентифікується як вище, можна сказати, інтуїтивне відчуття (Калуга, 2010, р. 53).

⁹ Щирість – властивість самосвідомості (рефлексуючого начала) людини уникати спотворення реальності під тиском усвідомлених і неусвідомлених бажань, страхів та інших емоцій або й афектів (Калуга, 2010, р. 53).

¹⁰ «Критичне мислення згідно з Кантом та Сократом, пропонує себе для вільної та відкритої експертизи. Це значить, що чим більша кількість експертів, тим краще» (Arendt, 1982, р. 39). Водночас як екзистенційний фільтр критичне мислення є механізмом, що сприяє встановленню відповідності тих чи інших уявлень, притаманних суб'єкту, практичній спроможності втілення їх основи на практиці або відповідної реалізації.

¹¹ Релігія – сукупність світоглядних установок – аксіом (тверджень істинності яких принципово не можливо ані підтвердити, ані спростувати, а тому приймається на рівні сліпої віри як належне) та зведених на їх основі системних уявлених інтегрованих на рівні «картини» світу чи «картини» якогось зрізу буття.

¹² Техніка – «продовження» спроможності людини у тій чи іншій сфері, представлене сукупністю засобів і механізмів.

¹³ Технологія – сукупність послідовних операцій, спрямованих на отримання конкретного сталого результату за визначених умов і обставин.

¹⁴ Мислення – властивість наділеного рефлексією – здатністю відображати відображуване, оперувати відображуванним, насамперед встановлювати зв'язки (інтелектуальна активність), а також комбінувати, стилізувати, моделювати (схематизувати), модифікувати тощо.

¹⁵ З математичної точки зору система – сукупність елементів і відносин між ними. Для, умовно кажучи, допитливих система є первинним «проектном» або ідеєю, в межах якої розгортаються відносини, а під останні формуються елементи.

2. Kaluha V.F. (2010). *Ekolohiia svidomosti* / V.F. Kaluha – K. : Milenium. – 154 s. Arendt Hannah. (1982). *Lectures on Kant's Political Philosophy*. The University of Chicago Press, Chicago. – 132 p.
3. Beiner R. (1982). *Hannah Arendt on Judging*. The University of Chicago Press, Chicago. – 232 p.
4. Huxley Aldous. *Brave New World* – London. – 288 p. (1932).
5. Kivosaki Robert. (2007). *Rich Dad Poor Dad* – Published by Time Warner Books UK. – 195 p.
6. Wallace Amy. (1978). *The Psychic Healing Book*. Delacorte Press.

DOI 10.34132/mspc2025.01.09.09

Volodymyr Kaluha

UPBRINGING, EDUCATION AND SCIENCE AS A MEANS OF REPLICATING A COMMUNITY REPRESENTATIVE AND STABILIZING THE COMMUNITY'S PROGRESS

A distinctive feature of contemporary global discourse is the concern for sustainable development of society. Obviously, it can be achieved by maintaining effective control over the elements of the community, as well as through the reliable functioning of the mechanisms that ensure this control. In their combination, upbringing, education and science are the key spheres of social life that ensure the replication of social elements. The aforementioned combination also ensures the development and promotion of certain worldviews among the masses. A worldview is an existential construct that ensures the effectiveness of mechanisms for managing and controlling the activity of social elements. At the same time, certain styles and methods of maintaining the progress of the community, and hence the peculiarities of the educational process, as well as the way of reflecting the world around us, are coherent with the corresponding hierarchy of values.

Keywords: social engineering, science, education, upbringing, values.

Відомості про автора / Information about the Author

Володимир Калуга, д-р філос. наук, професор кафедри міжнародних відносин і суспільних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна. e-mail: kalugavl@ukr.net ; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4744-826X>

Volodymyr Kaluha, Doctor of Sciences (Doctor of Philosophy), professor of department of International Relations and Social Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine e-mail: kalugavl@ukr.net ; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4744-826X>

© Ю. Бондар
22.05.2025.

Стаття отримана редакцією

